

dr hab. Karol Sanojca
(Uniwersytet Wrocławski)

Recenzja

O.B. Гісем, О.О. Мартинюк, Всесвітня історія. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів, Видавництво „Ранок”, Харків 2016, ss. 256.

Podręcznik Ołeksandra Hisema i Ołeksandra Martyniuka „Historia powszechna” wydany w ćwierćmilionowym nakładzie jest jednym z pięciu podręczników dopuszczonych do stosowania w klasie VIII. Zakresem tematycznym obejmuje (podobnie jak podręcznik do równoległego przedmiotu – historia ziem ukraińskich) okres od przełomu XV i XVI wieku po koniec wieku XVIII. Na Ukrainie, zgodnie z wymogami programowymi, wszystkie podręczniki do danego przedmiotu i tej samej klasy muszą mieć identyczną konstrukcję. Tytuły poszczególnych rozdziałów są więc dokładnie takie jak nakazuje program nauczania. Stanowi to dość istotną różnicę w porównaniu z polską podstawą programową, która także określa wymagany zakres materiału, ale jego układ podręcznikowy zależy już wyłącznie od autorów.

Książka Hisema i Martyniuka składa się z sześciu dużych rozdziałów:

1. Wielkie odkrycia geograficzne i kształtowanie stosunków kapitalistycznych
2. Odrodzenie. Reformacja w Europie Zachodniej
3. Państwa Europy Zachodniej w XVI–XVII wieku
4. Imperium osmańskie. Państwa Europy Wschodniej w XVI – pierwszej połowie XVIII wieku
5. Wiek oświecenia
6. Świat Wschodu w XVI–XVIII wiekach (przeglądowo)

Rozdziały te podzielone zostały na paragrafy – łącznie jest ich w podręczniku 28 (od 2 do 7 w każdym rozdziale). Każdy paragraf składa się z podpunktów, a w nich wydzielono jeszcze poszczególne akapity. Taki sposób organizowania treści jest dość typowy dla podręczników szkolnych i nie budzi zastrzeżeń. Z tytułów rozdziałów widać, że kwestie będące przedmiotem tej recenzji zostały zgrupowane w jednym miejscu, czyli w części IV. Podzielona ona została na cztery paragrafy, w których omówiono dwuwiekowy okres dziejów trzech państw Europy Środkowej i Wschodniej:

§18. Imperium Osmańskie (s. 138–144)

§ 19. Rzeczpospolita (s. 145–154)

§ 20. Państwo moskiewskie (s. 155–167)

§ 21. Powstanie imperium rosyjskiego (s. 167–176)

Podrozdział poświęcony *stricto* Rzeczypospolitej, zajmujący łącznie 10 stron tekstu, podzielono na osiem części:

1. Rozwój gospodarczy
2. Magnaci, szlachta, chłopci
3. Reformacja i kontrreformacja
4. Zmiana dynastii na tronie królewskim. Demokracja szlachecka
5. Unia lubelska
6. Polityka zagraniczna
7. „Wielki potop”. Upadek Rzeczypospolitej
8. Kultura

Oprócz tego odrębnego podrozdziału państwo polskie pojawia się w pozostałych częściach podręcznika incydentalnie – na przykład w kontekście wielkiej smuty w Rosji, czy wojny północnej. W tym ostatnim miejscu wymieniono jedynie nazwisko Augusta II „kurfirsa Saksonii, który wówczas był również polskim królem” (s. 168).

Wbrew tytułowi całego podręcznika, rozdział IV obejmuje okres tylko do połowy XVIII wieku. W części poświęconej Rzeczypospolitej ograniczenie treści dotyczących tegoż wieku jest jeszcze bardziej widoczne. Ta skrótowość jest zbyt daleko posunięta, gdyż może wprowadzać u ucznia dysonans poznawczy – najpierw otrzymuje on sporo szczegółowych informacji o rosnącej sile państwa polsko-litewskiego (wzmocnionego unią lubelską), potem następuje opis funkcjonowania demokracji szlacheckiej (ze znaczącym udziałem historii kultury), a następnie krótki *passus* o „wielkim potopie” szwedzkim, kończący się trzylinijkową informacją o upadku państwa polskiego i podziale jego terytorium pomiędzy sąsiadów. Nie ma o tym mowy również w następnej klasie (czyli 9) więc uczeń nie będzie w stanie prawidłowo zrozumieć procesu historycznego i wyciągnąć wniosków o czynnikach, które są w stanie doprowadzić do upadku dużego i silnego państwa. Generalnie jednak należy stwierdzić, że tekst § 19 poświęconego Rzeczypospolitej nie zawiera poważniejszych błędów. Z recenzenckiego obowiązku można wspomnieć tylko kilka niewielkich uchybień:

- portret konny Zyg. III Wazy przedstawiony jako obraz Petera Rubensa z 1624 roku to w rzeczywistości dzieło pochodzące jedynie z „warsztatu” tego malarza i datowane na ok. 1619 rok (s. 151);
- „ucisk szlachty i katolickiego duchowieństwa” nie dotyczył, jak chcą Autorzy, wyłącznie Ukraińców (s. 151)
- zamiast Zygmunt III August powinno być Zygmunt II August (dwukrotnie na s. 153).

Na podkreślenie zasługuje dość obszerne potraktowanie dziejów polskiej kultury w okresie wczesnonowożytnym, choć w zasadzie ograniczone do wieku XVI i XVII (s. 153). Wymieniono liczną grupę twórców, nawet tak rzadko spotykanych w polskich podręcznikach do historii, jak Maciej z Miechowa, Marcin Bielski, Marcin Kromer, Łukasz Górnicki, Bernard Wapowski. Uczniowie mogą się dowiedzieć sporo o dziełach architektury renesansowej w Rzeczypospolitej, powstających dzięki mecenatowi dworu królewskiego i magnatów. Za zwieńczenie polskiego „złotego wieku” uznano naukową działalność M. Kopernika (szkoda, że nie podano jego imienia w pełnym brzmieniu). Wy tłumaczono też podstawowe pojęcia (sarmatyzm, sarmacki barok), a przemożny wpływ na rozwój stylu barokowego w sztuce przypisano kościołowi katolickiemu (s. 154).

Tekst autorski uzupełniony został ciekawymi ilustracjami, w większości pochodzącymi z epoki. Na 10 stronach zamieszczono ich aż 12, w tym portrety władców (Stefan Batory, Zygmunt III Waza, Jan III Sobieski¹), widoki miast (Warszawy i Krakowa) oraz dzieła XIX-wiecznego malarstwa (J. Matejko „Unia lubelska” i W. Łuszczkiewicz „Kochanowski z córką”). Wątpliwości budzi tylko niewielki rozmiar i słaba jakość reprodukcji – poziom techniczny zdjęć uniemożliwia ich analizę. W tej sytuacji ilustracje pełnią raczej funkcję dekoracyjną, a nie informacyjną, czy badawczą (trudno na przykład rozpoznać cechy stylu renesansowego na widoku przedstawiającej zamek wawelski w 1617 roku (s. 153).

Można mieć również zastrzeżenia do dydaktycznej poprawności wielu zadań i pytań kierowanych do ucznia. Wśród ćwiczeń powtórzeniowych do rozdziału IV, dotyczących spraw polskich znajduje się pięć poleceń (s. 176–177). Pierwsze wymaga podania definicji pojęć: unia, szlachta, folwark, sejm. Drugie polega na określeniu zakresu zmian terytorialnych Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku. W trzecim Autorzy pytają o powody osłabienia Rzeczypospolitej i Imperium Osmańskiego oraz wzmocnienia państwa moskiewskiego w XVII i XVIII wieku (uczniowi trudno będzie na to pytanie odpowiedzieć, gdyż, jak wspomniano, w książce nie ma praktycznie nic o osiemnastowiecznej Polsce). Czwarte pytanie (świadczące wyraźnie o stereotypowym oglądzie tego okresu) brzmi: „Dlaczego *demokracja szlachecka* okazała się katastrofalna dla Rzeczypospolitej?” Natomiast pytanie ostatnie polega na wymienieniu osiągnięć kultury Rzeczypospolitej i państwa moskiewskiego w XVI–XVII w.

W podręczniku zamieszczono także test z materiału zawartego w rozdziale IV. Dominują w nim pytania dotyczące państwa moskiewskiego – nieliczne polecenia

---

¹ W rzeczywistości jest to fragment znajdującego się w Lwowskiej Galerii Sztuki obrazu Andreeasa Stecha, XVII-wiecznego malarza gdańskiego. Tych informacji nie podano jednak w podpisie.

nawiązujące do spraw polskich nie wymagają myślenia a jedynie wiedzy pamięciowej. Pytanie „Jaka dynastia panowała w Polsce po śmierci Zygmunta II Augusta?” może nastroić pewnych kłopotów, bo prawidłowa odpowiedź powinna chyba brzmieć: żadna (zwłaszcza, że w podręczniku dość szczegółowo opisano nowy sposób obioru władców państwa polsko-litewskiego po śmierci Zygmunta Augusta). Podobnie krótkiej, w gruncie rzeczy jednozdaniowej odpowiedzi wymagają pytania: „W wyniku jakich wydarzeń Polska i Litwa zjednoczyły się w Rzeczpospolitą?” [tu jedyny raz w podręczniku pojawia się termin „unia krewska”] oraz „Na terytorium jakiego państwa działały powstańcze oddziały hajdamaków?”.

Ogólna ocena podręcznika jest jednak pozytywna. Dobór treści robi wrażenie przemyślanego, materiał ilustracyjny nie jest przypadkowy, a obraz Rzeczypospolitej w okresie jej największego rozkwitu ukazany został w zasadzie poprawnie.